

RODOLJUBIVA I POLITIČKA POEZIJA VELJKA PETROVIĆA

KOSTA MILUTINOVIĆ

I

Prvi decenij XX stoljeća značajno je razdoblje u historiji južnoslavenskih naroda. To je doba kada su Srbija i Crna Gora vodile tešku nacionalno-političku borbu za svoju državnu samostalnost i nezavisnost, ulažući ogromne napore da odbiju sve agresivnije imperijalističke prohtjeve Habzburške monarhije; kada je Hrvatska, nakon teške, ali uporne i istrajne dvadesetogodišnje borbe, srušila reakcionarni i nasilnički režim grofa Khuena Hedervaryja i pošla novim putovima (inauguriranim Riječkom i Zadarskom rezolucijom i formiranjem Hrvatsko-srpske koalicije; kada je Bosna i Hercegovina zamijenila austrijsku okupaciju austrijskom aneksijom; kada su peštanski vlastodršci pojačali sistematsko nacionalno ugnjetavanje i bezobzirno ekonomsko izrabljivanje nemađarskih naroda u Ugarskoj, i kada se poslije neuspjelih mladoturskih reformama, koje su ostale samo mrtvo slovo na papiru, u Makedoniji vodio krvavi bratoubilački rat između srpskih, bugarskih i grčkih četnika, potpomagan od susjednih zemalja zainteresiranih za podjelu Makedonije, a ne vodeći računa o principu narodnog samoodređenja i o zahtjevima i interesima samoga makedonskog naroda.

U to doba ušla je u književnost čitava plejada mladih pjesnika iz raznih naših zemalja, tada još podijeljenih geografsko-političkim granicama u razne države, ali čvrsto povezanih općom željom probuđenih narodnih masa i kolektivnim stremljenjem usmjerenim k oslobođenju i ujedinjenju svih južnoslavenskih naroda. U toj plejadi Vojvodinu je dostojno predstavljao Veljko Petrović.

U našoj književnoj kritici i literarnoj historiografiji postoji već određeno, iskristalizirano mišljenje o pjesničkom stvaralaštvu Veljka Petrovića. Tadašnji naš vodeći književni kritičar, koji je odmah osjetio visoku umjetničku vrijednost toga stvaralaštva, Jovan Skerlić, pišući o obnovi rodoljubive poezije, istakao je veliki talenat mladoga pjesnika, koji je do toga vremena objavio tek dvadesetak svojih pjesama po tadašnjim časopisima i listovima. Skerlić je pisao: »To su ne samo najbolje patriotske pesme koje danas jedan Srbin iz Ugarske peva, to

ide možda u najbolje, ali izvesno u najoriginalnije stvari celokupne rodoljubive poezije srpske.¹ A kada se pojavila prva njegova zbirka,² Skerlić ju je pozdravio ovom srdačnom dobrodošlicom: »Veljko Petrović je ne samo odužio svoj dug narodu, no je živim primerom pokazao da tragedija celog jednog naroda vredi u poeziji bar koliko i stenjanja i buncanja alkoholičara i degenerika, i da duboko rodoljubivo osećanje, jedno od najintimnijih i najjačih osećanja koje čovek može da ima, može kao pesnički motiv isto toliko poslužiti koliko i markizine lepeze i cipelice od bele svile.«³

Suprotno Dučiću i njegovim princezama i markizama, suprotno Rakiću i njegovim orhidejama, i velikoj većini tadašnjih modernih pjesnika, Veljko Petrović je pjesnički evocirao srpski srednji vijek sa svima njegovim karakterističnim specifičnostima. On se nije ograničio samo na oživljavanje atmosfere i rekonstrukciju zbivanja na dvorovima srednjovjekovnih srpskih careva i kraljeva, kneževa i despota, velikaša i velmoža. S prisnim i neposrednim osjećanjem žive prošlosti i tadašnje društvene strukture, pjesnik je sišao dolje u narodne mase, među sebre, da oslušne — kroz historijske izvore i literaturu, kroz muzejske i arhivske dokumente — njihove leleke i vapaje, da osjeti njihovu snagu i moć i da ih umjetnički oživi u svojim pjesmama. U tome umjetničkom doživljavanju i dočaravanju srednjovjekovne prošlosti on je pjesnički suprotstavio dva svijeta: feudalce i sebre, tlačitelje i podjarmljene. U pjesmi *Zapis cara Dušana* Veljko Petrović je stavio u usta moćnome caru gorke riječi spoznaje da su sva njegova osvajanja samo prolazna i da je sva njegova vladarska sila samo — »zlatna para«. U trenutku jasnoga sagledanja efemernosti postignutih uspjeha, car Dušan govori:

O, lažno svetli teška kruna bona,
o, carski san je varljiv san bez mira,
o, kol'ko krvi od Rodope do Stona,
o, kol'ko zamki od Sola do Epira!

Ne vara mene trofej sa Velbužda,
ni mir vlastele, ni protosevesti,
ni skupi poklon mletačkoga dužda;
o, sve to čeka, kad ću u grob pasti!⁴

To je jedna strana: mračna i pesimistička, sa kobnim slutnjama o neminovnom raspadu srpske srednjovjekovne carevine, odmah iza njegove smrti. Ali, pjesnik odmah iza toga okreće i drugu stranu i

¹ Jovan Skerlić, »Obnova naše rodoljubive poezije«. *Pisci i knjige*, IV. Beograd, 1909, str. 127.

² Veljko Petrović, *Rodoljubive pesme*, Beograd, 1911.

³ Jovan Skerlić, »Rodoljubive pesme Veljka Petrovića«. *Pisci i knjige*, VI, str. 127.

⁴ *Pjesme Veljka Petrovića* citiraju se u ovom članku prema njegovoj zbirci *Stihovi*, Srpska književna zadruga, knjiga 317, Beograd, 1951.

stavlja u usta caru Dušanu ove snažne riječi vjere u svoj narod i onoga samopouzdanja, koje mu je dolazilo pri svakom njegovom dodiru sa zemljom:

Ja verujem u bezimenog sebra,
što pevajući pase tuđa stada,
što pljusku strela pruža svoja rebra,
što živi i kad car s velmožom pada,

O, znam ja dušu bezglasnoga puka;
ja čuh njen glas, što diže i survava,
bez licemerstva kesara i duka,
pitom i strašan ko pučina plava.

Tome puku obraćao se car Dušan uvijek u teškim časovima života, kada je jasno sagledavao gorku istinu da se ima istodobno boriti na dva fronta: i s vanjskim i s unutrašnjim neprijateljem. Između stranih vladara i domaćih feudalaca on nije vidio nikakve bitne razlike, jer su mu i jedni i drugi bili podjednako opasni protivnici, naravno svaki sa svojih pozicija.

Znalac srpske historije, pjesnik je svojom pronicljivom stvaralačkom intuicijom jasno sagledao sve one teške unutrašnje proturiječnosti koje su raspinjale velike osvajačke ambicije toga vladaoca, koji je hrlio iz pobjede u pobjedu. On je strasno želio da mlada i prodorna Srbija naslijedi stari i dotrajali Bizant, a on, Dušan Nemanjić, da zamjeni nekada moćne imperatore na Bosforu, ali je pri kraju života osjetio da gradi kulu u zraku. Dok je mladi bosanski kralj Tvrtko I Kotromanić smišljeno radio na stvaranju zajedničke južnoslavenske države, dotle je Dušan Nemanjić osvajao arbanaske i grčke zemlje maštajući o »srpskom Solunu« i »srpskom Carigradu«. ⁵ Nakon svih postignutih osvajačkih uspjeha i ratnih trofeja, njemu »mutne slutnje svetli vidik mračne« i on svome dijaku otvoreno priznaje svoje iluzije:

Smrtno je carstvo to, k'o moja snaga.
Ja vidim gde ga, k'o odoru Hrista,
vlastela besna vrh mog sarkofaga
kida i glođe u komada trista.

Ta je pjesma izvanredno karakteristična kao primjer majstorske umjetničke rekonstrukcije davno minulih historijskih zbivanja u savremenoj srpskoj poeziji. Ta se pjesma, napisana još 1911., znatno uzdiže iznad velike većine rodoljubivih pjesama u našoj književnosti sa sličnom tematikom. Dovoljno je samo povući paralelu između Veljka Petrovića i Milutina Bojića. Obojica pjesnici visokih umjetničkih kvaliteta, obdareni rijetkom pronicljivošću da kroz svoju stvaralačku intuiciju duboko osjete atmosferu davno probujalih stoljeća i jasno

⁵ Vladimir Ćorović, *Istorija Jugoslavije*. Beograd, 1933, str. 193—194.

sagledaju izrazite likove prošlosti, oni se bitno razlikuju po pjesničkom uobličavanju i u umjetničkoj rekonstrukciji historije. Dok Veljko Petrović svojom visokom kulturom uvijek uspijeva da održi sklad i mjeru, dotle se Milutin Bojić često rasplinjuje u patetičnim izlivima i teatralnim scenama, tako da čitalac s razvijenijom literarnom kulturom odmah instinktivno osjeti kada pjesnik napušta teren poezije i prelazi u verbalizam i deklamaciju.

Možda nijedna od istaknutih ličnosti srpske historije ne krije u sebi toliko istinske tragike kao nesretni grof Đorđe Branković, »posljednji despot srpski«, »hebski sužanj«, koji je već krajem XVII stoljeća kovao dalekosežne planove o Iliriku, slobodnoj, zajedničkoj državi Južnih Slavena, zbog toga se teško zamjerio Habzburzima, bio lišen slobode, godinama zatočen u Beču i, najзад, deportiran u daleki Heb, gdje je bio potpuno otsječen od svoga naroda i gdje je umro, usamljen i odstranjen, pišući do kraja života prvu historiju Srba, Hrvata i Bugara.⁶ O toj tragičnoj ličnosti naše davne prošlosti napisano je do danas mnogo pjesama, pripovijedaka i drugih tekstova, naročito u doba nacionalnog romantizma, u duhu i stilu poznate ideologije Ujedinjene omladine srpske, ali svi su ti tekstovi lišeni prave književne vrijednosti. Prvi koji je umjetnički evocirao tragični lik te markantne figure bio je Veljko Petrović svojom impresivnom pjesmom *San despota Đurđa u Hebu*. Pjesma je napisana odmah iza Prvoga balkanskog rata, kada su udruženi balkanski narodi svojim vlastitim snagama oslobodili veliki dio balkanskih zemalja iz turskog ropstva. Pod neposrednim utiskom tih velikih historijskih događaja, pjesnik je došao na sretnu misao da evocira lik »hebskog sužnja«, gdje sanja:

Pod svodov'na niskih, debelih zidova
plamsa, dršče fitilj rascvetan do panja,
a s perom u ruci, umoran od slova,
starac Despot Đurđe klonuo i sanja.

I stari despot, kroz san, doziva stare srpske ratnike i junake, ispo-
vijeda im se da je dugo, dugo trunuo u memli, u koju ga je bacila
»gruba neman« (Austrija), ali da nikada, ni u najtežim danima svoga
zatočenja, nije klonuo duhom, nije očajavao; kroz san, on govori:

Patio sam, plak'o, al' sam im'o vere
u narod, u sebe, u slobodu žarku;
naučio kletiti, strašno i bez mere,
ove što mi i nju huliše k'o varku.

I gle, sinu sunce pod tamničkim svodom.
Pogruženi robe, u bojni red stani!
Zaždi, krvi stara, snagom i slobodom
podmlađeno srce, mutno oko, plani!

⁶ Jovan Radonić, *Grof Đorđe Branković i njegovo vreme*. Beograd, 1911.

Stari despot vjeruje da će i on još moći da se bori kao vojnik, da gine i da »životom svojim istinu iskupi«. I kada je, kao nekada, komandirao »Napred!« — on skoči »sred mrtve tišine«, i »potmulo drevni odjeknuše stupi«. Nakon buđenja:

Dogorela sveća zatrepta i trnu,
gusta pade ponoć, a Despot se sruši.
Mrak i pustče svuda u njegovoj duši.
On zajeca gorko, u noć, pustu, crnu...

Sasvim prirodno, ta je pjesma ostavila dubok utisak, naročito u Vojvodini, koja je baš tada proživljavala teške dane, boreći se protiv sve bezobzirnijeg nacionalnog ugnjetavanja od strane reakcionarnog režima grofa Tisze, koji je pomoću nasilne mađarizacije htio da pretvori poliglotnu Ugarsku u monolitnu Mađarsku »od Karpata do Adrije«. Za tu snažnu i impresivnu pjesmu komponirao je neku vrstu oratorija istaknuti kompozitor Isidor Bajić, tada nastavnik muzike u Novosadskoj gimnaziji, i prikazao ga je s đačkim horom na svetosavskoj besjedi 1913. S obzirom da je ime Veljka Petrovića kao autora mnogih borbenih rodoljubivih pjesama bilo na indeksu u Austro-Ugarskoj (pjesnik je od 1912. već živio stalno u Beogradu i primio srpsko državljanstvo), to je na programu svetosavske besjede, umjesto njegovog imena, uprava Novosadske gimnazije stavila samo tri zvjezdice.⁷ Prema kazivanjima suvremenika koji su prisustvovali besjedi Bajićev oratorij ostavio je na publiku, koja je te godine u izuzetno velikom broju došla na besjedu, dubok utisak, a omladina je bila oduševljena i burno aklamirala Isidora Bajića.⁸ Međutim, sam Veljko Petrović veli da u ono vrijeme (1913.) niti je »video partituru, niti je čuo tu propratnu muziku«. Tek prije par godina pronašao je partituru u arhivi Kola mladih Srba u Pešti Stojan D. Vujičić, suradnik Slavističkog instituta Mađarske akademije nauka, i poslao je pjesniku u Beograd.⁹ To znači da je i srpska studentska omladina, okupljena oko akademske družine Kola mladih Srba, namjeravala da prikaže isti Bajićev oratorij na svetosavskoj zabavi u Pešti, ali do toga nije došlo; vjerojatno tadašnji rektor Peštanskog univerziteta nije dozvolio da se na javnoj studentskoj zabavi, usred mađarske prijestolnice, prikaže kompozicija pjesme Veljka Petrovića, koji je živio u Srbiji i tamo pisao stihove, u kojima je izobličavao i karikirao Austro-Ugarsku.

⁷ Veljko Petrović, *Stihovi*, str. 21, primjedba ispod teksta.

⁸ Saopćenje Stevana Milovanova, nekadašnjeg profesora i direktora gimnazije u Novom Sadu, autoru ovoga članka.

⁹ Saopćenje Veljka Petrovića autoru ovoga članka.

II

Još od svoje rane mladosti Veljko Petrović je stajao na izrazito južnoslavenskim pozicijama, na kojima je ostao i u najtežim danima naše historije. Kao mlad književnik i publicist, 1906., on postaje jedan od urednika mjesečnog časopisa *Croatia*, koji je pokrenut u Budimpešti, na mađarskom jeziku, sa zadatkom da »Mađare svestrano upozna sa političkim, kulturnim i socijalnim prilikama u Hrvatskoj i Slavoniji, zapravo s prilikama Hrvata i Srba uopšte, pa da i time prokriči puteve sporazumu Mađara, s jedne strane, i Hrvata i Srba, s druge strane«. ¹⁰ Glavni urednik časopisa bio je Juraj Gašparac. ¹¹ Veljko Petrović bio je redaktor kulturne rubrike. Na časopisu su surađivali mnogi istaknuti predstavnici političkog, društvenog i kulturnog života u Hrvatskoj i Dalmaciji: Frano Supilo, Ivan Lorković, Josip Smodlaka, Franko Potočnjak, Đuro Šurmin, Svetozar Pribićević, Milan Marjanović, Ferdo Šišić, Ivo Tartalja i drugi. Osim toga, *Croatia* je donosila u prijevodu pjesme i prozu: Silvija Strahimira Kranjčevića, Ive Vojnovića, Ljube Babića-Đalskog, Vladimira Vidrića, Milana Begovića, Sime Matavulja, Stevana Sremca, Bore Stankovića, Jovana Dučića, Milana Rakića, Milete Jakšića, i drugih. Među suradnicima bilo je i nekoliko Mađara, od kojih je bio najaktivniji mladi mađarski pjesnik Battlay Geza, koji je prevodio i redigirao dobar dio tekstova hrvatskih i srpskih pisaca. Iako je časopis izlazio svega pola godine, on ima svoj određeni politički i književno-historijski značaj u tadašnjim uvjetima, nakon donošenja Riječke i Zadarske rezolucije, kada se inicijativom Frana Supila i Hrvatsko-srpske koalicije pokušala zajednička suradnja Jugoslavena i Mađara, zadnji put prije Prvoga svjetskog rata i konačnog raspada Austro-Ugarske. Iste te godine Veljko Petrović prelazi iz Pešte u Zagreb. U svojim sjećanjima pjesnik priča:

Zagreb sam video prvi put 1906, prilikom sveslovenskog sokolskog sleta. Moj stariji drug, prvi urednik našeg časopisa u Pešti *Croatie*, Jurica Gašparac, oduševio me je tada i poveo u hrvatski »bijeli Zagreb«. Tu sam ponovo sreo neke znamenite ličnosti koje sam upoznao još 1904, u Beogradu pri »krunidbenim« svecanostima i na Prvoj jugoslovenskoj umetničkoj izložbi, kao Đalskog, Lacu Vidrića, Rudi Valdeca, Tomicu Krizmana itd. Zagreb me je tada zaneo... Inače, to je bio baš trenutak kada je bila u jeku borba između »hrvatske moderne« i tradicionalne, epigonske književnosti poslednjih Iliraca, klasiko-romantičara... Razume se da

¹⁰ Dr Milan P. Kostić, »Veljko Petrović, novinar-publicista«. Informativan pogovor, publiciran u knjizi Veljka Petrovića: *Vremena i događaji*. Novi Sad, 1954, str. 710.

¹¹ Juraj Gašparac, rođen u Delnicama, gimnaziju učio u Senju, pravne nauke u Pešti i Beču, kao novinar bio je suradnik *Riječkog novog lista* i zagrebačkog *Hrvatskog pokreta*. U toku prvog svjetskog rata bio je u nekoliko mahova zatvaran. Odmah poslije ujedinjenja veliki župan u Varaždinu i povjerenik za Međumurje. Između dva rata bio je predsjednik Saveza agrarnih zadruga u Zagrebu i urednik tjednika *Narodno kolo*. Kao delegat Samostalne demokratske stranke kooptiran je 1945. za člana AVNOJ-a.

smo se i mi uhvatili u to žustro, naprednjačko kolo oko *Savremenika* i *Hrvatskog pokreta*... Moram napomenuti da je meni bilo lako shvatiti duh i naravi naše književnosti i književnika na Jugoslovenskom Zapadu, jer je naša porodična knjižnica obilovala publikacijama latinicom. Već u detinjstvu čitao sam — u kompletima *Vienca* i *Pozora* — Perkovca (s nešto malo muke) i Šenou (s uživanjem). A kasnije Kranjčević me je istinski potresao i ostavio traga na mojim ranim izmucavanjima...¹²

Već kao student Veljko Petrović je peštanski dopisnik zagrebačkog dnevnika *Srbobrana*. Prešavši 1906. u Zagreb, on postaje redaktor kulturne rubrike i feljtona, a uvodi i jednu novu rubriku, *Nedeljne zapiske*, pregled svjetskih događaja u formi literarnih kozerija, pisanih s mnogo duha, invencije i književne kulture.¹³ Kao član redakcije on je aktivno pratio ne samo kulturna nego i društveno-politička zbivanja u Hrvatskoj i reagirao na događaje istodobno i kao publicist i kao rodoljubivi i politički pjesnik, o čemu svjedoči niz njegovih zapaženih pjesama s tematikom iz suvremenog društveno-političkog života u Hrvatskoj. Ali, i kasnije, kada je sticajem prilika napustio Zagreb, on je zadržao živ interes za sve što se zbiva u Hrvatskoj. Naročito ga je uzbudio Veleizdajnički proces u Zagrebu (1908-1909.), u kojem su braća Adam i Valerijan Pribićevići, zbog »saradnje na pripravljanju i izvođenju jednog šireg revolucionarnog programa protiv Austrije«, osuđeni na 12 godina teške tamnice. Nakon zloglasne Friedjungove afere, kada su se otkrili autsrijski falsifikati, došlo je do abolicije Veleizdajničkog procesa, ali su okrivljeni u istražnom zatvoru teško stradali, a jedan od njih je i umro u zatvoru. Njegova mučenička smrt inspirirala je Veljka Petrovića da napiše topao i dirljiv *Epitaf na grobu Pere Vujaklije*. Iste godine i u istom borbenom raspoloženju napisao je pjesnik i jednu od svojih najznačajnijih rodoljubivih pjesama *Verujte prvo!* Snažna slobodarska osjećanja izražena su tu u besprijeornoj umjetničkoj formi i s refrenom, koji se ponavlja na kraju svake strofe i podiže emociju na viši idejni i filozofski nivo. Zadnja strofa glasi:

Mi svi sad znamo: hoćemo slobode,
i da smo svoji u rođenoj kući,
i pre no što nam mač srca probode,
o volju našu om će krto pući!
Mi verujemo: i stisnutih pesti
sa ruku naših lance ćemo stresti!

U toj je pjesmi Veljko Petrović možda najprikladnije izrazio zajednička slobodarska stremljenja ne samo srpskog naroda nego istovremeno i svih jugoslavenskih naroda. Prikazujući njegove pjesme hrvatski publicist i književnik Krešimir Kovačić s razlogom je označio

¹² Veljko Petrović, *Vremena i događaji*, str. 713—714.

¹³ *Ibid.*, 714.

Veljka Petrovića »nacionalnim budiocem i pjesničkim učiteljem cijeloga našeg naroda«, a njegovu pjesmu *Verujte prvo!* vapajem »cijele jedne potlačene nacije od Triglava do Timoka«. ¹⁴ Po Kovačiću: »Ovi slobodarski stihovi prijete tiranima više od uličnih urlikanja i kame-nica...« ¹⁵ To nije samo rodoljubiva poezija od visoke umjetničke vrijednosti. To je čitav program nacionalno-oslobodilačkog pokreta probuđenih jugoslavenskih naroda uoči Prvoga svjetskog rata.

Već svojim prvim zbirkama Veljko Petrović je unio nove motive i nove tonove u našu rodoljubivu poeziju. Dok su zadnji romantičari, zakasnjeli epigoni Zmaja i Đure Jakšića, pjevali banalne patriotske tirade, pune lažnoga patosa i jeftine retorike, dotle je Veljko Petrović u pjesmi *Srpska zemlja* kidao iz sebe ove gorke riječi:

Ovo je zemlja otrovane krvi,
korenje gdeno krepkog duba trune;
orlovi ginu, a blaguju crvi,
gde se il' kadi il' pakleno kune.
Ovo je zemlja otrovane krvi.

Ovo je zemlja prokleta, al' moja,
maćeha moja, moja mati draga!
O, ja te mrzim, jer te niko k'o ja
ne ljubi tako, moja mati draga!
O, ti si zemlja prokleta, al' moja!

U rodoljubivoj poeziji Veljka Petrovića nema ni traga nacionalističkim i šovinističkim tjesnogrudnostima mnogih srpskih i hrvatskih pjesnika iz doba romantizma. Pjesnik visoke književne kulture i istančanih estetskih osjećanja, on nikada nije padao u zablude starih romantičara da preuveličava naše nacionalne osobine, s jedne strane, i da podcjenjuje i omalovažava nacionalne osobine tuđih naroda, s druge strane. Humanist iznad svega, njemu ništa što je ljudsko nije tuđe. Iako je u njegovoj mladičkoj ljubavnoj lirici bilo i izvjesnih metafizičkih apstrakcija i mjestimice pesimističkih refleksija, kroz njegovu rodoljubivu poeziju neodoljivo zrače, ne samo nacionalna, nego i duboka općčovječanska osjećanja i snažan, pozitivan stvaralački optimizam. U karakterističnoj pjesmi *Čovečja zemlja* pjesnik se javlja kao novi Antež, koji dobija lavovsku snagu pri neposrednom dodiru s materom zemljom. Pjesnik pjeva:

Ja tebe vol'im, obrađena zemljo,
u dugoj borbi što si najzad pala,
a pobeđena da podlegneš radu.
Ja hvalim brak taj, tvoj i oštra rala;
jer volim zemlju čovečju i mladu.

¹⁴ Krešimir Kovačić, »Rodoljubive pjesme Veljka Petrovića«. *Savremenik*, Zagreb, br. 4, 1912.

¹⁵ *Ibid.*

K. MILUTINOVIĆ

Prašume, hridi, kud još stigla nije
ni noga ljudska, za mene su strane.
Tvoja mi kora znoj i suze plije.
Ja čujem, kad mi glava na te pane,
veliko tvoje srce kako bije.

III

Početkom XX stoljeća Bosna i Hercegovina stajala je u centru pažnje čitave jugoslavenske javnosti. Austrijski okupatorski režim postajao je iz dana u dan sve nepodnošljiviji i omrznutiji kod širokih narodnih masa u ovim krajevima. Nacionalno ugnjetavanje i ekonomska eksploatacija pritisli su te naše zemlje svom svojom olovnom težinom. Od vojvođanskih Srba najviše su se interesirali za sudbinu Bosne i Hercegovine Mihailo Polit-Desančić i Veljko Petrović. Dok je u ugarskom parlamentu u Pešti srpski opozicioni poslanik iz Vojvodine Polit-Desančić s govorničke tribine grmio protiv austrijske zavojevačke, imperijalističke politike na Balkanu i odlučno zahtijevao da se Austro-Ugarska sa svojom soldateskom povuče iz Bosne i Hercegovine, jer u tim jugoslavenskim zemljama nema šta da traži,¹⁶ dotle je Veljko Petrović pisao borbene rodoljubive pjesme, u kojima je prkosno kazivao istu misao i isto osjećanje čitave nacije. U pjesmi *Bosanci*, napisanoj u Pešti 1906, pjesnik je pjevao:

Bubnjevi, trube proderano trešte
regimenta već malaksalo stupa.
Telećak, šinjel u prahu se kupa —
al' orlovi, ti dvoglavi, još blešte

Ispod znojava i maslena fesa
jarosne oči krešu u dupljama,
u njima očaj, robovanja tama:
o, zašto ovih muka i sa česa?

U primjedbi, ispod ove pjesme, njezin autor je zabilježio ovaj zanimljiv podatak: »Još kao student, pomažući dr Emilu Gavrilu, pravnom i političkom savetniku opozicionoj grupi bosanskih muslimana, upoznao sam njenoga vođu, hrabrog borca Firdusbega i mnoge druge uz njega, i do danas ostao srcem prisno vezan za divnu zemlju Bosnu i Hercegovinu i za njihov divni narod.«¹⁷ Za razliku od pravoslavnih klerikalaca i ostalih srpskih konzervativaca, koji su s nepovjerenjem gledali na bosanske muslimane, Veljko Petrović je već tada, kao mlad čovjek, stajao na izrazito jugoslavenskim pozicijama i nije pravio pitanje

¹⁶ *Besede Dr Mih. Polit-Desančića* sa povesničkim crtama iz srpske političke borbe 1861—1883. Deo I. Novi Sad, 1883, 239—379, 397—447, 508—549. *Besede*, III. deo, knjiga I. Novi Sad, 1910, 207—217. *Besede*, III deo, knjiga II. Novi Sad, 1911, 45—50, 80—87, 113—117.

¹⁷ Veljko Petrović, *Stihovi*, str. 13, primjedba ispod teksta.

od vjerske opredijeljenosti. On je uvijek točno diferencirao nacionalno osjećanje od vjerskog opredjeljenja. To su za toga prekaljenog rodoljuba bile dvije stvari, dva pojma.

Petrovićeve pjesme o porobljenoj Bosni i Hercegovini i njezinim slobodarskim stremljenjima imale su snažnoga odjeka u redovima svih nacionalno svjesnih i borbenih krugova u tim našim zemljama. Pjesniku su se odazvali mnogi narodni borci iz tih krajeva toplim riječima priznanja i zahvalnosti, između ostalih i jedan od najznačajnijih, Petar Kočić. U već citiranoj primjedbi ispod teksta pjesme *Bosanci*, sam pjesnik izričito kaže: »Čim su se ovakvi stihovi pojavili, pozdravio me je Petar Kočić, što je doprinelo da nastavim započeti put.«¹⁸ I pjesnik ga je nastavio nizom prkosnih borbenih pjesama iste snage i vrijednosti. Od tih pjesama zaslužuje naročitu pažnju impresivna vizija majske večeri *Na Savi*, na samoj granici prema Bosni:

Još kročila nije nikad moja noga
preko praga tvojih nijemijeh gruda,
robinjo sumorna, ti siroto huda,
ostavljena sramno od ljudi i boga.

Na obali je vladala tišina. Spuštale se večernje magle. U svom koritu Sava je nečujno tekla. Nad njome se vrbe »pokajnički nagle«. Jedna troma čaplja mirno je kružila nad Savom:

Ni krik jedan pusti remetio nije
ovaj grobni tajac ... Sve kao da čeka ...
Kada se ukaza, tamo iz daleka,
dugi red težaka, mračnih, pognutije ...

Kud odoše oni? Crna strava pr'jeti!
I posljednji lik im u sumraku pline,
al' još, kao zla kob, iz mutne daljine,
svijetle za njima glatki bajoneti! ...

To je cijela pjesma. Sva u nagovještajima i slutnjama, s nečim nedorečenim i neiskazanim, ali punim jezive strave i kobnih naslućivanja. Pjesma je posvećena Petru Kočiću. Sa razlogom: ti mračni, pognuti bosanski težaci iz Petrovićeve pjesme podsjećaju, po mnogim svojim osobinama, na Kočićeve težake, iz njegovih snažnih bosanskih priča i gorkih satira, nama svima tako dobro znanih i bliskih.

Od Petrovićevih pjesama s bosanskom tematikom možda je najsmjelija i najborbenija njegova izvanredno karakteristična pjesma *Preč Plackomandom*. Tu je, na majstorski način, izražena čitava tragedija čestitog bosanskog čovjeka u okupiranoj austrijskoj provinciji. Pjesma počinje mirnim, uzdržanim stihovima:

¹⁸ *Ibid.*

Golem i plećat i crn ko džin,
ponosne Bosne ponosni sin
pred mrkom palatom stoji.
Ko proštac il' ko mramorni stup,
mrgodan, nijem, leden i tup
jalove časove broji.

Iz strofe u strofu, iz stiha u stih, unutrašnja dinamika pjesme raste. Redaju se sve nove slike i vizije, koje izazivaju nove slobodarske misli i nova rodoljubiva osjećanja. U završnoj strofi pjesnik postaje borben i smjelo kliče muške riječi mržnje i otpora prema tudinskom zavojevaču:

Na jugu krvav sunčev je jug,
na jugu majka jeca: — o čuj!
O, gde su sinovi moji?
Zar niko, niko ne čuje plač,
zar rđom kapo dedovski mač?
— A on još trpi i stoji.

Veljko Petrović se nije ograničio samo na pisanje pjesama s bosanskom tematikom, nego je nekoliko najljepših godina svoje mladosti (1909-1912.) proveo u Bosni, u Sarajevu, kao novinar, kao član redakcije *Naroda Riste Radulovića*. Mnogo kasnije, sjećajući se toga značajnog razdoblja svoga života, sam pjesnik je zabilježio ove zanimljive pojedinosti: »To je bilo ono predustavno vreme, zapravo bujnog, prkosnog poleta srpskog naroda u anektovanoj carskoj pokrajini, u Kočićevoj, u Šantićevoj, u Rindinoj i Principovoj otadžbini. S Bosnom i Hercegovinom imao sam i ranije veze. Ali ovo je bilo ostvarenje davnašnje želje da odem na duže onamo, naročito zbog čistoće jezika«.¹⁹ I doista, ako pažljivo uporedimo Petrovićeve stihove i prozne tekstove, koje je napisao prije Sarajeva, s onima napisanim poslije Sarajeva, tek onda ćemo jasno opaziti kakav je ogroman napredak učinio u izgrađivanju i usavršavanju svoga pjesničkog jezika.

Za vrijeme Prvoga svjetskog rata zaveden je bijeli teror u cijeloj Habzburškoj monarhiji, a naročito u jugoslavenskim zemljama. Tadašnji predsjednik mađarske kraljevske vlade, grof Tisza, pored ostalih preventivnih mjera, naredio je strogu cenzuru štampe, konfiskaciju i uništenje svih knjiga, napisanih u neprijateljskom duhu prema Austro-Ugarskoj. Među prvim knjigama, koje su stavljene na indeks i proskribirane, našle su se *Rodoljubive pesme Veljka Petrovića*. Nedavno je u Gradskom arhivu u Pančevu pronađena presuda mađarskog kraljevskog suda u Velikom Bečkereku, središtu ondašnje Torontalske županije, datirana 27. I 1915.²⁰ Mađarski kraljevski državni tužilac, dr Istvan Bodo, u svojoj optužbi zahtijevao je od suda da donese

¹⁹ Veljko Petrović, *Vremena i događaji*, str. 715.

²⁰ S. Pavlov, »Poezija Veljka Petrovića na optuženičkoj klupi«, *Politika*, 3. III 1964.

presudu kojom će se »odrediti konfiskacija i uništenje svih primjeraka pjesama (Veljka Petrovića) koje bi se našle na teritoriju na kojem važi mađarski krivični zakon...« Istodobno, državni tužilac je tražio da se protiv autora *Rodoljubivih pesama* povede krivični postupak. Mađarski kraljevski sud u Bečkereku konstatirao je »da se protiv okrivljenog lica (Veljka Petrovića) ne može povesti krivični postupak, jer se on nalazi u inozemstvu«. Međutim, drugi zahtjev državnog tužioca sud je usvojio i pod brojem 756 od 27. I 1915. donio presudu o konfisciranju svih primjeraka *Rodoljubivih pesama* Veljka Petrovića na teritoriju mađarskog krivičnog zakona, s obrazloženjem da se u ovim pjesmama propagira »odcijepljenje Srba uz Dunav i Drinu od Austro-Ugarske i njihovo prisajedinjenje Srbiji...«²¹ Od pjesama objavljenih u toj zbirci naročito je inkriminirana pjesma *Avali*, a iz nje citirane ove dvije karakteristične strofe:

O, ja imam veru, da će doći trenut:
 – zapeni l' se krvlju i Dunav i Drina –
 dušmani će naši poraženi blenut,
 kad ti grune najzad srdžba iz dubina.

Iz utrobe tvoje pokuljaće lava,
 i od tvoga srca plamenoga žara
 usahnuće Dunav i Drina i Sava,
 stopiće se opet otadžbina stara!

U obrazloženju presude o konfiskaciji zbirke daje se ovakvo tumačenje citiranih stihova: »Budući da je teren oko Dunava i Drine nastanjen dijelom Srbima, i da se ocijepljenje ovoga terena i njegovo prisajedinjenje Srbiji može postići samo silom, to je jasno da citirani stihovi sadrže poziv koji se sukobljava sa tačkom 3 člana 127 krivičnog zakona...«²² Petrovićeva pjesma *Avala* bila je okvalificirana kao poziv na ustanak, sadržavala je »zločin veleizdaje« i zato je mađarski kraljevski državni tužilac tražio najtežu kaznu. Sva je sreća što se Veljko Petrović 1915. nalazio izvan područja mađarskog krivičnog zakona.

IV

U svojim pjesmama, napisanim u razdoblju između dva svjetska rata, Veljko Petrović je izrazio sumorna raspoloženja naših tadašnjih književnih naraštaja iz redova demokratski orijentirane građanske inteligencije, koja je jasno osjećala da ujedinjenjem naših naroda i formiranjem zajedničke jugoslavenske države na temelju Vidovdanskog ustava nisu ostvareni ideali širokih radnih masa i nisu stvoreni uvjeti za daljnji uspješan razvoj i napredak naših naroda. To osjećanje bespuća, klonulosti i depresije, koja je svojom olovnom težinom priti-

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

snula svu našu tadašnju bolju građansku inteligenciju, prevarenu i razočaranu, vjerodostojno je izrazio Veljko Petrović u pjesmi *Zimska noć*, 1922. Naročito su karakteristični ovi pjesnikovi stihovi:

Zavejani su putevi i staze,
zaleđena su mora i reke,
na nemom nebu goli mesec leđi,
umrlog nečeg prazni sarkofag.
— Ukočeno je sve u sebi samom,
i zgrudvano i stvrdilo u samoći.
Na pitanja ti odgovora nema,
na uzdah jeza ravnodušja piri,
na pružene ti ruke pada sneg ...
... Ugašen ushit vraća se u srce,
ko leš u zemlju; vraća se i trune.

Poslije Oslobođenja i naše Narodne revolucije Veljko Petrović, iako već u zrelim godinama, ponovo je propjevao s nekadašnjim mladalačkim oduševljenjem. Pred njegovim očima rađalo se novo doba u našoj historiji. Mladi graditelji zalagali su sve svoje snage da na novim temeljima podignu novi dom. Neumitni točak historije, idući svojim prirodnim tokom, pregazio je sve one koji nisu imali dovoljno vitalne snage u sebi da se užive u duh novoga doba i da osjete ljepotu novih stvaralačkih stremljenja. Veljko Petrović je jedan od malobrojnih pisaca iz starije generacije koje vrijeme nije pregazilo. On, koji se snažno afirmirao još prvih godina ovoga vijeka, u razdoblju između dva rata davao zrele plodove svojih tvoračkih pregnuća, za vrijeme okupacije proživio teške dane, nije mogao sjediti skrštenih ruku na pragu novoga doba. U svoju zbirku *Nevidljiv izvor* (1956.) uvrstio je znatan broj pjesama, inspirisanih velikom epohom naše Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije. Međutim, bilo bi pogrešno pretpostaviti da je to samo prigodno političko pjesništvo. To je prava rodoljubiva i politička poezija, koja će ostati ne samo kao pjesničko svjedočanstvo velikog doba naše historije, nego i kao umjetničko ostvarenje.

U značajnoj pjesmi *To nismo mi* pjesnik je suprotstavio mračno i svijetlo u prošlosti s mračnim i svijetlim u sadašnjosti. Tu je on dao oštar presjek kroz našu burnu i dramatičnu historiju, od srednjovjekovnih vladara i velmoža, sebara i otroka, preko petvjekovnog robovanja pod tuđinskim jarmom, sve do naših prvoboraca i narodnih heroja iz velikog oslobodilačkog rata. Tu je data široka panorama teških unutrašnjih proturiječnosti naše historije: pored krvavih dinastičkih obračunavanja i surovih bratoubilačkih ratova nižu se vizije herojskih podviga i visokih čovječanskih stremljenja; pored niskih nagona i mračnih strasti, pored brutalne primjene sile jačega nad slabijim, ređaju se slike čojstva i junaštva u borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje; tu se odmjenjuju lutanja i traženja, padanja i dizanja, porazi i pobjede. Kao što je naša historija puna takvih oštro suprotstavljenih kontrasta, tako je i ta pjesma vjerodostojan odraz naših specifičnosti. To je

istovremeno i autentičan historijski dokument i snažna rodoljubiva pjesma. Ocrtavajući, s jedne strane, krvave negativnosti naše prošlosti, pjesnik pjeva:

Taj Marko, koji sabljom seče
devojci ruku do ramena,
ni taj Milutin, koji sinu
železom vrelim oči prži,
ni ti što roblje bez oružja
potkovom gaze, žeđu more,
utrobe majki teških pore,
što, kao obred, grla režu,
a s kame ližu krv, još svežu,
— to nismo mi!

S druge strane, pjesnik ređa svijetle događaje i herojske likove naše starije i novije povijesti, i završava oduševljenim ditirambom borcima našeg velikog otadžbinskog rata:

I vi, u sedam ofanziva,
gladni i žedni, nagi, bosí,
na čelu vam tek zvezda živa,
u ruci puška koja kosi,
slobodu ropskom svetu nosi:
da, to smo mi!

Oduševljavajući se tekovinama naše Narodne revolucije i poslijeratne socijalističke obnove, pjesnik je napisao nekoliko tople inspirisanih himni stvaralačkom radu, vrijednim rukama, sjetvi i žetvi, radniku i seljaku. Tako, u značajnoj pjesmi *Za ljude gradi*, pjesnik otvoreno ustaje protiv mistike i metafizike, protiv kulta prošlosti i mrtvih, okamenjenih tradicija: »Ne uči decu da za večnost grade, ta reč je tašta iluzija, varka...« Pjesnik veliča progresivnu misao o pravom stvaralačkom radu za sadašnjost i za budućnost:

Za ljude gradi, za drugove svoje,
za sinove im, za unuke njine,
onima koje neviđene ljubiš!
Slatke su za njih sve muke u bdenju,
i delo koje u ljubavi skladaš
čuvaće dugo tvog srca toplinu,
plamtiće dugo ognjem tvoje misli,
pas će za pasom o varnici njenoj
paliti svoje predvodničke luče.

Međutim, iako okrenut budućnosti i sav u vizijama građenja novoga života i srećnijeg čovječanstva, pjesnik u ovoj novoj fazi svoga stvaralaštva s dubokim osjećanjem pijeteta pjeva i o prošlosti, naročito o onome što je veliko i svijetlo u našoj historiji. Jedna od njegovih najomiljenijih tema iz naše prošlosti prvenstveno je borba protiv tuđinskog podjarmljivanja. Najznačajniji pjesnički doprinos Veljka Petro-

vića toj tematici nesumnjivo je njegova dramska poema *Guslar kod Milтона*, jedinstvena u svojoj vrsti u čitavoj jugoslavenskoj književnosti. Posjeta slijepoga srpskoga guslara slijepom engleskom pjesniku, njihov slučajni susret, guslareva pjesma o našem robovanju, o hajducima i uskocima, o Janković Stojanu, o Smiljanić Iliji, o mletačkome duždu, Miltonovo uzbuđenje poslije guslareve pjesme, uzbudljiv razgovor između Milтона i guslara, sve je to dato tako snažno i upečatljivo, a ipak tako toplo i dirljivo, da ostavlja dubok utisak. Pjesnikovi stihovi rezani su kao u mramoru, njegove riječi zvone kao muzika, njegov jezik ima svježinu i klasičnu jednostavnost narodne pjesme, stvorene da traje. Ta mala dramska poema predstavlja umjetničko remek-djelo u minijaturi. Bilo bi poželjno da se ta poema prevede na engleski, jer bi interesirala i engleske čitaoce, koji također imaju svoje velske barde i svoje narodne pjevače, koji u svojim pjesmama oživljuju velike historijske trenutke, značajne događaje i svijetle likove iz njihove prošlosti, pa bi im ova pjesnička vizija o susretu slijepog srpskog guslara i slijepog engleskog pjesnika bila prisna i bliska, lijepa i razumljiva. Ali, prevesti tu pjesmu na engleski neće biti lako; tu nije dovoljno samo biti odličan znalac našega i engleskog jezika, da bi se sačuvala i adekvatno prenijela sva umjetnička ljepota i misaona sadržajnost originalnog teksta, tu treba biti i veliki pjesnik, pjesnik ranga Veljka Petrovića.

Pored niza tema iz naše, srpske i južnoslavenske prošlosti, pjesnik je opjevao i nekoliko značajnih događaja iz svjetske historije. Od ovih nesumnjivo je najznačajnija, i po tematici i po pjesničkoj obradi, Petrovićeva vizija Lenjina i Oktobarske revolucije. Njegova pjesma *Na dan tridesetogodišnjice Oktobarske revolucije*, nije prigodna politička pjesma, nego inspirisana vizija jednoga od najvećih događaja u historiji čovječanstva. Pjesnik evocira Veliki Oktobar i on pjeva Lenjinu:

Od jeke tvoga udarnoga slova
zaljulala se svetina ko magla.
Iz praskozorja ovog rađa se:
iz Bezobličja, Čovečanstva lik,
iz meteža i tišine, skladni hor,
iz tiske, tamac radosnoga rada.
Počivaj mirno, Iliču!

Viši je, viši tvog pokoja log
od piramide koje ropski bič
i strah tirana od rasula dižu.
Naroda kolo oko tebe bde,
životom bruji grobna ti tišina
i zvonkom pesmom čekića i srpa...

Još prije deset godina Veljko Petrović u izvanredno lijepoj pjesmi *Epilog* izrazio je svoju toplu ljubav za voljeni zavičaj, za rodnu grudu, za svoju zemlju, za domovinu. Nekima je ta duboko čovječanska ispo-

vijest izgledala kao pjesnički testamenat, kao neke vrste oproštaj s poezijom. Međutim, kod ovoga pjesnika to nije bio slučaj. U toku proteklih deset godina on je napisao još čitav niz inspirisanih refleksivnih, lirskih i rodoljubivih pjesama, koje ne zaostaju za ranijima.

Kao što je nekada naš veliki Zmaj, u završnoj fazi svoga pjesničkog stvaralaštva, dao niz nezaboravnih pjesama u duhu narodne lirске poezije, tako je u toku našeg oslobodilačkog rata i neposredno iza rata Veljko Petrović dao nekoliko izvanredno uspješnih pjesama, opet u duhu narodne poezije, ali s motivima iz naše najnovije prošlosti. Povlačeći paralelu između Zmaja i Veljka Petrovića, Predrag Protić je s razlogom istakao: »Jednom je rečeno za Zmaja da je pesnik od rase barda i rapsoda. Drugi put, da je dragocenu rudu svoga talenta raskovao u zlatan novac i razbacao ga po celom narodu. I po jednome i po drugome Veljko Petrović nije samo Zmajev sledbenik, nego i Zmajev naslednik«.²³

To nije samo lijepo rečeno, nego je i historijski tačno. Nijedan od modernih srpskih pjesnika nije dostojniji da se nazove Zmajevim nasljednikom od Veljka Petrovića.

K. Milutinović: LA POÉSIE PATRIOTIQUE ET POLITIQUE
DE VELJKO PETROVIĆ

R é s u m é

Veljko Petrović est entré dans la littérature yougoslave au début du XXe siècle, en même temps qu'une pléiade de jeunes poètes originaires des différentes provinces yougoslaves faisant partie, à cette époque, de plusieurs États, mais fortement liées par de communes aspirations des masses populaires réveillées vers la libération et l'unification de toutes les nations yougoslaves.

Dans la première phase de sa carrière poétique, le poète a écrit plusieurs poèmes sur des thèmes historiques évoquant notamment quelques grands événements et quelques personnages considérables de l'histoire moyenâgeuse serbe et du passé des Serbes habitant le territoire de l'ancienne monarchie austro-hongroise.

Pendant son séjour à Zagreb, le poète a écrit un cycle de poèmes fortement inspirés par des événements politiques et nationaux en Croatie. Le séjour en Bosnie-Herzégovine lui a inspiré aussi plusieurs poèmes sur les souffrances et les misères du peuple de ce pays luttant contre la domination étrangère.

²³ Predrag Protić, »Utisak o Veljku Petroviću. Povodom 80-godišnjice rođenja«. *Književne novine*, 24. I 1964.

K. MILUTINOVIĆ

Dans quelques-uns de ses poèmes les plus importants, Veljko Petrović a exprimé d'une manière remarquable la mélancolie déprimante des générations littéraires, issues, à l'époque de l'entre-deux-guerres, des rangs de l'intelligence bourgeoise démocratiquement orientée. On y distingue tous les sentiments de dépression et de désorientation qui ont accablé de leur pesanteur de plomb toute une génération de la bourgeoisie libérale serbe, désillusionnée et déçue par des régimes anationaux qui se sont succédés, de 1918 à 1941, dans le royaume de Yougoslavie.

Un intérêt particulier dans la création de Veljko Petrović a un cycle de poèmes inspirés par la grande époque de la guerre pour la libération nationale des peuples yougoslaves du joug du fascisme.

Le poète a créé aussi un cycle de poèmes aux motifs pris dans l'histoire générale, dont les plus remarquables sont les pièces contenant la vision inspirée de Lénine et de la Révolution socialiste d'Octobre, un des plus grands événements de l'histoire de l'humanité.

Tout cela rend Veljko Petrović un des plus importants poètes d'inspiration politique et patriotique dans la littérature moderne yougoslave.